

236 Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка: Літературознавство  
інтерпретації, зміщені в сферу художньої мови, які свідчать про принциповий зв'язок мови й реальності. Учений уміє природно підносити все, про що писав, до високих вимог сучасної науки. Він утверджує право науковця дивитися на світ і на художню літературу очима «краси і розуму». Одне слово, для наукового ужинку Миколи Ткачука-літературознавця примітна передусім докладність, аргументованість, системність дослідження текстів, написаних визначними авторами, які репрезентують різні жанри й епохи. Усе це аргументовано узгоджується з ціннісним кодексом ученого зі своїм баченням літературного процесу в Україні та за її межами.

## Інтерв'ю

### Михайло Роман: вираження особистості

Замість заспіву: нерідко обстоюється думка про те, що читати ноти з листа – це високе мистецтво. Бо в цьому процесі прочитання відбувається справжнє осмислення музичного твору. Реципієнт читає ноти і чує музику, немов би вона лунала для нього, хоч диригент відсутній... Щоправда, він мусить бути справжнім фахівцем, для якого внутрішні пласти мелодії зрозумілі на рівні стану...

Чи пасує такий заспів для мого героя? Веду мову про особистість з двома рівними іменами: Михайло Роман. Проте одному з них випало бути прізвищем...Пряшівська україністика позначена примітним багатством. Її репрезентували, зокрема, такі носії, як Олена Рудловчак, Ілля Галайда, Микола Мушина, Федір Ковач, Любиця Бабота, Юрій Бача, а також Михайло Роман. Скажу одразу: образ добродія з Пряшева мені завжди нагадував і нагадує й досі людину, яка володіє криницею зі щедротами...Зрозуміло,

передусім йдеться про живу воду! Наш діалог явив можливість пізнати чимало цікавого для широкого читацького загалу, зокрема, в Україні. Адже до неї, як до меду оси, прикипіли в епоху викликів тяжкі випробування ...

\*\*\*

**М.З.:** *Як давно, так і тепер можна стверджувати: бути українцем навіть в Україні справа не з легких, якщо хтось не корчить із себе конформіста... Що вже говорити про носія українства за межами України, скажімо, в Словаччині. Звідси – моє запитання: де нуртували ті джерела, що привели Михайла Романа до духовних змагань з проекцією на українство, а відтак – до тяжкої праці на українській ниві? Як склалося життя у світлі гасла: «будь, що буде»? Від босоногого дитинства – у сполюці з найближчими образами батьків – у вчений світ?*

**М.Р.:** Там, де я вперше побачив світ, часто можна ще й нині почути: «Не той хліб, що на полі, а той, що в коморі». Справді, є про що тоді говорити, коли б усе осмислити. Отакий собі факт: мені судилося жити у чотирьох політичних режимах: Чехословаччина доби Першої республіки, Словацька держава, Чехословацька народно-демократична республіка і Чехословацька федеративна соціалістична республіка, а нині – сучасна Словацька республіка. Спочатку про своє дитинство.

Я народився 1 листопада 1930 року в маленькій місцині Кобильниці, що в Східній Словаччині. Село мало біля 30 домів і біля 100 душ населення. Майже усі жителі – українці, чи, як тоді казали, русини. На мальовничому березку була зведена пращурами кам'яна церква. Святиня побудована наприкінці 18 століття. А попри неї була змурована фара і дерев'яна церковна греко-католицька школа. Батько Петро воював на фронті Першої Світової війни і був ранений під Тернополем. Хлібороб від

діда-прадіда. Щоправда, землі мав небагато. Тому й подався в Америку, де вже трудилися його чотири брати. Опісля трьох років повернувся єдиний додому, а чотири брати, як чотири пори року, залишились за океаном...На жаль, так і не утримували контакти з домашнім газдівством. Що ж, батько за зароблені гроші придбав шматок землі. Нас, на невеликому обійсті, зростало п'ятеро дітей. З-поміж них судилася сумна доля наймолодшому – брат Юрко помер трирічним. Батько мав за життєву формулу істину: «спочатку те, що мусиш, а потім – що можеш». Він повернувся додому патріотично настроєним і одразу став захисником східного церковного обряду, а також кирилики в середовищі, де панувала латинка. Служив куратором та кантором аж до літнього віку. Після 1945 року був тривалий час головою сільського національного комітету. Наше село межувало із словацькими селами, але дома і в селі під час мого дитинства люди розмовляли лише по-руськи, тобто українською. Вважали себе руснаками, хоч побутувала і назва – русини. 1936 року церковні школи у нас стали державними і викладовою мовою стала словацька мова. І я почав ходити до школи, учителем якої був чех А.Томек, мову якого я ані інші діти та селяни не знали, не розуміли. Для нас це була чужа мова. Ми надалі між собою розмовляли по-руснацьки. Чех після року залишив село і повернувся в Чехію. Прийшов учитель словак П. Дадей і так почалась словакізація села, зокрема під час словацького штату (1939-1945). Ми, діти сяк-так опанували словацьку мову, але дорослі надалі розмовляли по-руснацьки. Школа була однокласна, в одному приміщенні разом навчались діти всіх восьми класів. Тоді я нічого не читав, окрім підручників. Для мене справжньою літературою були розповіді літніх людей. Я прислухався до них, коли вони сходились у нас на дворі, щоб постригти волосся. А ще – дідусі, які нам розповідали різні пригоди з війни, про події, що сталися за роботою, про подорожі в Угорщину, як вони казали, «на мадяри», або в Америку під час випасання худоби... Цікавими були й оповідки з уст батька, коли ми разом орали або йшли на храмові свята (гостини) у сусідні села. .

Після закінчення п'ятого класу я поступив у горожанську словацьку школу. Та це й не дивно, бо батько мріяв мати хоча б одну «штуковану», тобто вивчену дитину. Доводилось мені 4 роки ходити пішки лісом та полем щодня за кожної погоди, а саме 12 км туди й назад. Найгірше це було взимку, коли випадало півметра і більше снігу. Часто я приходив до школи до нитки мокрим, замерзлим; я сідав біля печі під час уроків, бо учителі мені співчували. Спочатку я ходив ще з одним однокласником, сином столяра, але після першого року він перестав відвідувати школу. Однак я продовжував сам далі навчатися наступні три роки. Я вирішив, що за всяку ціну завершу горожанську школу. Хоч передо мною троє хлопців-«американців» рік-два походили і залишили горожанку. Я пам'ятаю, що у всіх 4-х класах горожанки було нас всього два руснаки. Словацька мова для мене надалі була чужою мовою. Влітку, після повернення зі школи, я ще допомагав на батьковому господарстві і готувався до уроків лише вечорами біля керосинової лампи, а вранці, о 6 годині, вирушав знову до школи. Мушу знову повторити: в горожанці я не читав нічого іншого, окрім підручників, бо ані в школі, ані в місті не було бібліотеки. Судилося читати лише молитовник та церковний календар.

**М.З.:** *Ваше життя – добре вмотивоване з огляду на істинні начала. Одне з них узгоджується з крилатим висловом: «Не той багато знає, хто багато прожив, а той, хто багато пережив». Які деталі запам'яталися, які Ви на відстані часу виокремили б із літопису прожитого й пережитого?*

**М.Р.:** Передусім – лихоліття війни. Це, без перебільшення, були найстрашніші для мене роки. Не раз і не два німецькі солдати збиткувались, примушували носити їхні валізи... Одного разу цілились на мене автоматом, бо якось запропастився їхній електричний ліхтарик десь у нас на дворі. Так, страшно згадувати день,

коли вранці на початку листопада 1944 року прийшли німці і наказали: упродовж години слід зібрати для себе найважливіші речі і накласти до воза та прийти на кінець села. Хто не прийде, того застрілять. Односельчан прагнули вивезти в концтабір за допомогу партизанам. Біля кожного воза їхав з нами німець, озброєний автоматом, понад 12 км в напрямку до залізничної станції містечка Ганушовце. Лише дивом нам вдалося врятуватися від концентраційного табору. Причина проста: не вистачило залізничних вагонів і нас передали словацьким гардистам. Опісля довгих прохань і переконувань, що наступного дня всі ми добровільно приїдемо на станцію, відпустили нас переночувати у містечко. Проте всі люди протягом ночі розбіглись по навколишніх селах і сховались хто-де аж до приходу фронту. Наша родина опинилась у знайомих, але не було, де ночувати. Ми спали разом з коровами у стайні, щоб не померзли. Не мились, не переодягались, були у тому, що мали на собі в перший день. Наше село визволили радянські війська 18 січня 1945 року. Додому ми повернулись, власне, день до приходу радянських військовиків. Що побачили? Усе було розкрадено: домашня худоба, птиця, свині, вівці, бджоли, собачка – все пропало. Ми були щасливі: хоч дерев'яна хата залишилась уціліла і було, де жити. Шукали у відкритому полі якусь їжу... Щось закопали ще восени, так, на всякий випадок. Адже досвід розуму завжди додає...

Десь у лютому 1945 горожанска школа в Гіральтівцях, де я навчався, почала діяти. Кілька учителів не повернулись, загинули на фронті, або в партизанських загонах. За три місяці ми «пройшли» весь навчальний матеріал. 1946 року я закінчив горожанську школу і постало вічне питання: що робити?

**М.З.:** *Розмотати клубок пам'яті нерідко означає «невинну» паралель: у грі й дорозі пізнають людину. Та для Михайла Романа гра не складалася, чи не так? Як простелилося далі життя-буття від батьківської стріхи?*



**М.Р.:** Ви слушно зауважили стосовно життєвої дороги. За гру не говоритиму, бо там мені завжди бракувало таланту... Та розпочну з іншого. Грошей, щоб поступити в гімназію не було. Ані урядником, ані священиком я не хотів ставати, хоч батьки про те мріяли... Щоправда, я не вмів співати, а таким поганим священиком, яким був у нашому селі до війни (був «для себе» словацьким гардистом), я не хотів бути. Нарешті, ми з батьком обрали професію учителя. Коли вже учитель, то за його зізнанням, хай буде «руський учитель». В Пряшеві були дві учительські академії: словацька та російська. Але біда полягала у тому, що я не знав російської мови і боявся, що не складу вступних іспитів. Батько поскаржився знайомому священикові-деканові отцю Шудиху, який жив десь 14 км від нашого села. Всечесний Отець сказав, щоб «у неділю зайти до нього». Сказано – зроблено. Духівник мені сказав, щоб я готувався з інших предметів. Отже, за його оцінкою, «все буде в порядку»... На вступні іспити батько мене повіз, позичивши коні та віз від сусіда, на возі з деревом. Їхали ми вночі понад 30 км. Дерево продав і ми щасливо повернулись додому Під час вступних іспитів я багато чого не розумів, однак склав усі предмети, крім російської мови. На щастя, мене було зараховано. Батько повторив цю ж дорогу, коли мене супроводжував з метою влаштування в гуртожиток. Звісно, забрав ще «натуралії»: картоплю, фасолю, кукурудзу тощо. Під час навчання я жив у гуртожитку, який знаходився у тому ж самому будинку, де й академія. Спочатку платили продуктами, пізніше грошима. Їли щодня картоплю, капусту, чорний хліб, імітовану чорну каву і фасолю. Та часом доводилося й голодували. В одній кімнаті нас жило понад 20 чоловік. Дисципліна була сувора. Та я був свідомий цих викликів.

**М.З.:** *Зрозуміло, без освіти нема світу. Кортить дізнатися про особливості навчання. Зрештою, цікаво б почути з Ваших уст конкретні свідчення про названу*

242 Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка: Літературознавство  
установу. Якою видається на відстані літ згадана  
учительська академія?

**М.Р.:** Радо це зроблю. Руська, тобто українська, учительська академія була заснована 1903 року завдяки намаганням єпископату греко-католицької церкви у Пряшеві. Зокрема, до цієї ініціативи чимало приклав зусиль Єпископ Валий. Вона мала різні назви. Спочатку це була греко-католицька півцо-учительська семінарія, яка готувала учителів та дяків (канторів) для церковних шкіл і потреб церкви. Викладовою мовою була мадярська мова, крім церковного співу і катехизису. Догляд над школою та фінансово забезпечував її діяльність єпископат. Коли я поступив 1946 року в школу, то вона іменувалася Греко-католицькою учительською академією. Її очолював каноник д-р Степан Гойдич, брат єпископа Павла Гойдича...

**М.З.:** Йдеться про релігійного діяча-владика, який 17 липня 1960 року помер смертю мученика за віру в Леопольдівській в'язниці. Примітно, що Іван Павло II 4 листопада 2001 року визнав українського єпископа Павла Гойдича блаженним. Десь промайнуло, що владика 17 липня 1888 року народився в Пряшеві. Чи це відповідає дійсності?

**М.Р.:** Владика народився біля Пряшева, а саме в селі Руські Пекляни. Але закінчив єпископську семінарію в Пряшеві... Але продовжую попередню тему.

Викладачами були, як правило, священики. Викладовою мовою була російська, я б сказав, російська мова на кшталт «пряшівського» типу. Деякі розмовляли карпаторуською мовою. Я не володів жодною. Обидві мови для мене були чужими. Спочатку все вивчав на пам'ять, але не знав, що це означає. З першим річником ледве впорався. Але академію я 1950 року закінчив з відзнакою. До 1948 року опіку над школою мав єпископат. Єпископ особисто протягом року ходив на госпитації.

В академії до українського слова викладачі ставились так: якщо не ворожо, то негативно. Нам ніхто на

говорив, що ми є гілкою українського народу. Всіх нас переконували, що ми є карпатороси, окремий народ. Та й російську літературу нам викладали лише до року 1918 року. Там, в академії, я почав читати хужожню літературу. Пам'ятаю, що першим художнім твором, який я прочитав, була повість «Капитанская дочь» Олександра Пушкіна. Правда, багато чого я не второпавав. Читав і словацьку художню літературу, але не в такій мірі, як було треба чи хотілося. Не було часу. Мусів заробляти гроші на власні потреби. Відвідував друкарню «Славкнига», де зустрів поетів Федора Лазорика, Івана Мацинського. Вони справили на мене велике враження. Вони ж були випускниками учительської академії. Тоді в мені виникла думка, що коли вони пишуть, то і я мушу щось написати і надрукувати в газеті. До того ж «Славкнига» друкувала російські та українські газети, як «Пряшевщина» (виходила двомовно російською та українською мовами) та інші новинки, журнали, книги. Я носив видання на пошту. Після 1948 року школа стала державною і поступово з неї видійшли учителі-священики, прийшли нові освітяни. Серед них були й комуністи. Школа зникла 1950 року у зв'язку з реформою шкільництва. Цей навчальний осередок мав величезне значення для збереження ідентифікації русько-українського населення Пряшівщини. Випускники на селах ширили руську (народну, українську) культуру, стверджуючи національну приналежність, гальмували словакізацію селян. Там, в академії, я вступив у комуністичну партію. Сталося так: на урок релігії прийшов п'яний катехит і почав на нас, уродженців села, кричати, мовляв, ми мали б залишитися в селі, щоб дома пасти кози, а не забирати місця їхніх дітей (до речі, він мав 7 дітей). Тоді вступило в КПЧ кілька однокласників, щоб захищати свої права в школах.

*М. З.: Досвідчені подекують: нова весна, нові й гнізда. Як склалися далі Ваші стежки, освітлені зеленими*



244 Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка: Літературознавство  
*світлофорами молодості ? Яка суспільна атмосфера  
панувала в освітніх осередках за тодішньої доби ?*

**М.Р.:** 1950 року я став учителем, підписавши заяву-скерування: буду навчати дітей щонайменше упродовж трьох років. Спочатку працював у селі Камйонка Старо-Любов'янського округу, може, біля двох тижнів. Потім мене перевели на посаду директора двокласної руської народної школи, що функціонувала в Пряшеві. Це була колись базова школа учительської академії, в якій проходили практику всі студенти, у т.ч. і я. Для мене це був великий виклик і завдання. Вчити дітей міста та й ще багатьох посадових осіб тодішнього крайового міста – це було велике завдання і відповідальність. Я був під суворим контролем. Всі сили я віддав для того, щоб школа була спроможною конкурувати зі школами міста, де повинна була посісти достойне місце. Так і сталося. Школа одержала нагороду. У вільній час відвідував драмгурток українського радіомовлення, де брав участь у масових сценах передач по радіо, щоправда, російською мовою. Там я почав розуміти красу, значення, а звідси – і вплив художнього слова на почуття людини. Також мене було запросили працювати в «ЛьКР», тобто в народних курсах російської мови, які організувались у різних місцях республіки.

Через рік мене перевели в Братиславу на Повереніцтво шкільництва, науки і мистецтва на посаду завідуючого відділу та інспектора руських (українських шкіл) Словаччини. Назва була українська, але шкіл українських не було, були російські чи руські. Робота на повереніцтві була для мене справжнім університетом життя. Я не знав добре ані словацьку, ані російську (обидві мови були для мене надалі чужими). Моє життя ще ускладнювалося й тим, що від 1951-52 рр. запроваджувалася в руські школи українська викладава мова у зв'язку з переходом на українську національність руського населення Пряшівщини. Та і цієї мови я добре не знав, не вважав себе українцем, бо ж ніхто мене цьому не навчав. Але важливо для мене, для мого фахового

зростання, було те, що мій керівник доручив мені перекладати педагогічні статті з російської мови на словацьку. Адже ніхто у відділі початкових шкіл повіреніцтва не володів знав російською). З бідною вдалося перекласти кілька статей ( не було словників) спочатку для внутрішніх потреб відділу, потім друкував у газеті «Учительське новіни» . Згодом вийшла брошура під назвою “Úloha rodičov pri výchove v škole“ («Завдання батьків під час виховання дітей у школі», 1952). Книжка викликала значний резонанс і її розіслали у всі школи Словаччини. Відомий русист проф. А. Ісаченко мене заохочував до перекладацької роботи. Мені виповнилося 22 роки. Я був найщасливішою людиною. Став реальним давній мій сон – опублікована книжка під моїм іменем. Але я довго не затримався в цьому осередку, що звався Проверенцтвом. Я переконався: опісля учительської академії бракувало знань; до того ж я не знав української мови і керувати українськими школами. А без знання мови і літератури мені працювати не дозволяла моя совість. Я вирішив поступити на педагогічний факультет, щоб здобути вищу освіту. Але мене хотіли звільнити лише з умовою, що піду вивчати українську мову, навчання якої щойно мало розпочатись у нововідкритому педагогічному факультеті в Пряшеві. Так я й зробив. Але на педфакультеті мене завалили партійною роботою і я мав страх, що не зможу вивчити мову так, як належить учителю. Коли настала змога навчатись у Радянському Союзі, то я відразу виявив бажання. Проте на заводі була умова: слід скласти всі іспити на відмінно і пройти кадрову перевірку партійними органами. І тут – заковика. На мене була подана анонімна скарга. На щастя, я про це не знав. Про це дізнався лишень на кордоні «Чорна-на-Тисі – Чоп», де мені про це повідомив кадровик міністерства шкільництва ЧСР, який нас супроводжував аж до Москви. Одне слово, мали місце зелені світлофори... Так, про суспільну атмосферу можна б говорити без упину...

**М.З.:** *Перші враження опісля того, як переступили кордон однієї шостої світу? Не завжди вдається угадати, яким випадке свято... Тому й кажуть: догадався, коли уже програвся...Звідси – орієнтація на мету поїздки в Україну, де судилося пізнати долі народу та його мову, звичаї, історію, культуру загалом. Хто спричинився найбільше, хто не впливає з криниці пам'яті, а залишається в її скарбниці ?*

**М.Р.:** Не питайте, бо можу відповісти: добрі або не вельми лихі. Може, не було у нас юнака, який би не носився із мрією опісля жорстокої війни побувати в СРСР. І я мріяв. Та моя – на відміну від багатьох – здійснилася. Їхали ми три дні і ночі в Москву в некупейних вагонах на дерев'яних лавицях. Загалом нас було понад 120 осіб: чехи, словаки, мадяри, русини (українці) з різних факультетів ЧСР. Ми один одного не знали. Довго, годину, може, й дві ми чекали в Чопі, на вагони з радянськими коліями, зупинялись у Львові, Жмеринці, Києві та інших містах. Зупинки тривали 10-15 хвилин; однак часом тривали й годину та більше. Тоді ми виходили на перон – до нас підходили тутешні люди. Можна уявити собі, як були одягнені і ситі 1953 року. Проте усі були милі, щиросердечні, бо бачили чехів. Їхня поведінка мене сильно вразила. На пероні ми співали, танцювали, люди дивились на « чехів» ( так нас всіх називали і в Україні). У Москві нас поселили о пізній вечірній годині у незатишному гуртожитку. Дали чай і – все. Що було далі ? Сам запитую і сам відповідаю... Вранці чимало з нас з подивом оглядали один одного. Справді, виглядали ми нещасними, бо нас покусали клопи, сама кров проступала на сорочках ! Особливо це тяжко переживали дівчата. Щоправда, всі ми скромно мовчали. Такого ми давно не зазнавали, хоч більшість з нас походила із села. Від столиці, яку ми наступного дня оглянули, були і в мене сильно позитивні враження. Адже після Праги і Братислави я більшого міста ніколи не бачив. До того ж був вперше за кордоном ЧСР. Та головне – інше. А саме – мета і місце навчання в Україні. .

Спільно зі мною їхали вивчати українську мову ще мої однокурсники з Пряшева: Юрій Дацко, Федір Ковач, а з Праги до нас приєднався Микола Штець. Ми були щасливі, що нас відрядили саме в Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка. Що ж, ми могли потрапити в Одесу, Дніпропетровськ, Львів або в інше місто, де вже навчались наші студенти. Однак там життя було далеко складнішим. В Київ з нами ще їхали й інші студенти, які потім навчались (десь понад 15 студентів) у стінах Київського педагогічного інституту, медичного інституту та харчового інституту. Ми прибули до Києва вранці, 5 вересня 1953 року. Затримались годину-дві на станції. Потім нас поселили у різних гуртожитках. Ми, четверо, поселились в старому гуртожитку, що на вулиці Жертв революції, № 3 ( згодом її перейменовували, назвавши вулицею Героїв революції). Місце у гуртожитку вже не було. Сиділи в коридорі, очікуючи допоки вирішать справу. Поселили нас на першому поверсі разом з інвалідами війни. В кімнаті було нас 12 осіб, без шафи, столика чи стільця. Оскільки кімната була розташована біля туалетів, то не можна було відкрити навіть віконця. Мились у туалеті. Сморід страшний!. Наше щастя, що неподалік була Володимирська гірка, де ходили надихатись свіжого повітря.

Того ж вересневого дня, опісля обіду, прийняв нас декан факультету (прізвище призабулося, здається, русист, бо більше ми з ним не зустрічались) і завів нас до студентів, майбутніх однокурсників. Так розпочалось для мене нове життя. Мали місце переживання від усвідомлення, куди я потрапив... Нам дома співали, що в Радянському Союзі вже рай на землі... Та реальність я побачив зовсім іншу. Я захворів, відкрилась язва шлунка і два тижні пролежав у гуртожитку. За той час всякі думки приходили в голову. Але додому не повертався. Подумав, коли батько в Канаді витримав, не знаючи мови, то мушу і я. Поступово звик до нового способу життя. Мушу сказати, що викладачі дуже мило, тепло нас прийняли. Швидко ми знайшли друзів і подруг. Жовтневі свята ми вже святкували разом. Різно

впало в душу: не лише на вулиці, в магазинах, гуртожитку, в університеті, але й безпосередньо на відділені української філології, частіше ми чули російську мову, ніж українську. А ми приїхали вивчати українську мову в українській столиці над Дніпром! Проте хлопці і дівчата із села розмовляли українською, натомість уродженці міст – російською, хоч володіли й українською. Українська мова, як до того часу російська чи словацька, залишалась для мене відчуженою. Однак інстинктивно я відчував, що мушу опанувати українською, бо це, без сумніву, моя материнська мова. Аж десь після XX з'їзду КПРС, коли я тричі вислухав доповідь Микити Хрущова про злочини Йосипа Сталіна, я поступово ставав свідомим українцем... Жаль краєв мені серце. Стало жаль тих, які загинули за любов до українського народу. Й досі не можу забути образи професорів, зокрема таких, як Галина Сидоренко, Арсен Іщук, Ніна Тоцька, Федір Шолом, Павло Плющ, Євген Кирилюк та багатьох інших, які мене просто чарували своїми лекціями. Вони так по-людськи ставились до мене, як ніхто в Україні. І все це допомогло мені стати українцем, полюбити українську мову, Україну... Мріяв стати таким викладачем, як вони. Таких добрих людей я більше не зустрічав. До речі, це було тоді, коли розкритикували історію української літератури Євгена Кирилюка (1902-1989), коли почалась нова хвиля критики українського буржуазного націоналізму. Викладачі були змушені бути занадто обережні, хоч і змогли сказати і неофіційну думку «поза записом», або «між іншим». Чи були секоти, тобто стукачі на нашому курсі, не знаю. За нами доглядала русистка, мила пані Маргарита, дружина працівника ЦК КПУ. І ми про це знали, то й поводитись обачно.

*М.З.: З Вашої докладної розповіді стає очевидним факт: чеснота – то надійний візниця! Ви напрочуд щиро змалювали свій шлях до усвідомленого носія українства, тобто від руснака до українця. Так, глибокі ріки пливуть повільно. Ваша життєва історія може спонукати і уродженців материкової України прислухатись до тих*



*джерел, що допомагають зберегти основи національної totoжності та зміцнити її ідентифікатори, у першу чергу, культуру рідної мови. Особливо тепер, коли на Сході Держави вже котрий рік точиться війна за ідеали незалежності України.*

**М.Р.:** Болить мене, коли чую і зараз в Україні чи в Словаччині, що деякі люди цураються української мови. Не лише дорослі, але й студенти, які поступають у нас у вузи. Наприклад, в Пряшеві на різних факультетах навчається понад 300 студентів з України. Але не дають про себе знати і їхній голос притумлений. Є серед них і талановиті студенти – співаки, танцюристи, любителі художнього слова, які можуть поширювати добру славу про Україну, але вони чомусь мовчать. Кажу їм, що нас було лише понад 20 студентів в різних освітніх осередках Києва, але функціонувало у нас так зване «Чехословацьке земляцтво» і ми виступали в різних школах, заводах з програмою чеських, словацьких пісень, танців, знайомили учнів та студентів з культурою і життям Чехословаччини. Кажу їм, у Пряшеві діє Центр української культури, а ви не переступаєте його поріг. Чому? Крім знизання плечима, відповіді не одержав.

**М.З.:** *Що ж, недаремно кажуть: спочатку в себе, а потім на себе... Йдеться про індивідуальне, що межує з материнським началом. Тому Ваші спогади мають винятково повчальний струмінь для інших чи інакших, про яких Ви щойно згадали. Як пропливло-минуло Ваше студентське життя в Києві? Кого судилося пізнати зі славетних доби 50-60-х років ?*

**М.Р.:** Одне слово, воно було прекрасним. Я вже казав, що у мене були труднощі зі знанням російської мови, не кажучи вже про українську мову. Навіть бував у лабораторії експериментальної фонетики, щоб правильно вимовляти окремі українські фонемі. Пані Ірина Сунцова (1904-1995), яка була ученицею академіка Л. Щерби, була терпеливою зі

мною, простягала ложечку й дзеркало, щоб коректно вимовляти відповідні звуки. Упродовж семестру все це ми прогаяне наздогнали. А я краще вимовляв окремі фонемі, ніж уродженці степової України. Мені доводилось багато читати. Не лише художні тексти з українського письменства, але й з російської літератури та народів СРСР, а також зарубіжної літератури. Я прагнув бути на рівні з українськими студентами. Усі іспити (а я нарахував 56), включно з державними, склав на відмінно. Диплом одержав з відзнакою. Важко мені повірити, що все це вдалося здобути.

Я використовував кожную нагоду, щоб збагатити свої знання. Нерідко зустрічався з письменниками на літературних вечорах в університеті. На подібні заходи було тяжко потрапити, але нас, «чехів», завжди запрошували. Так я спромігся побачити й почути голоси Павла Тичини, Максима Рильського, Олеся Гончара, Юрія Мушкетика, Дмитра Павличка та багатьох інших відомих авторів. З деякими випало зав'язати приятельство. Неодноразово бував у гуртку молодих авторів на факультеті журналістики, де навчався Іван Драч, Микола Сингаївський... Відвідував театр, кіно.

**М.З.:** *Так, на рівній дорозі пагорбів ніхто не шукає... Мабуть, тому Ваші студентські студії природнім чином переплелись з аспірантськими... Чи не так?*

**М.Р.:** В час, що припав на роки аспірантури, я ходив на літературні вечори, засідання комісії критиків у Спільку письменників України. Ще в роки навчання я пробував писати рецензії на твори пряшівських авторів, наукові статті та розвідки про творчість Тараса Шевченка, Івана Франка, про українсько-словацькі літературні контакти, про життя в Києві, ба навіть в колгоспах тощо. Допомогали мені консультаціями та порадами такі мої однокурсники, як відомий згодом поет Володимир Коломієць, перекладач Дмитро Андрухів чи історик Ярослав Дзира, з якими я дружив і після закінчення університету. До того ж

саме в Києві я намагався перекладати. Трудився з різними делегаціями із ЧСР, які не мали своїх перекладачів. Так я зустрів перекладачку Ганну Пашко, яка перекладала із чеської мови і попросила мене перекласти українською мовою роман словацького письменника Теодора Фіша «У вогні». Хто б подумав, що людина, яка ще чотири роки тому, ледве читала художні українські тексти, а все ж здійснить переклад художній твір українською мовою. Роман вийшов у видавництві «Молодь». Зрозуміло, що значились перекладачами дві особи: Г.Пашко і М.Роман. Родина Ганни Пашко,моєї співавторки, прийняла мене, як свого сина. Не можу забути і гідно віддячитись їм за все, що вони зробили для мене. Я там себе почував, як вдома. Потім і моя родина не зірвала цю приязнь, що тривала до смерті батьків Ганни Пашко.

**М.З.:** *Тягне на поговорку: перемелеться, то й мука буде...Або: камінь, що качається, мохом не поросте. То ж, мій співрозмовник в Україні багато вчився, сумлінно жив і достойно вернув додому справжнім фахівцем-україністом... Що залишилося за стоп-кадром ?*

**М.Р.:** Голосно сказано. До справжнього спеціаліста ще було далеко. Чотири роки я був старшим викладачем української літератури філософського факультету в університеті ім. П.Й.Шафарика. Разом зі мною повернулись в Словаччину і мої колеги Ю. Дацко, Ф.Ковач та М. Штец. З них тільки Микола Штець та я одразу стали викладачами факультету. Натомість Юрій Дацко став редактором «Нового життя», Федір Ковач – викладачем гімназії. Перегодом він також став викладачем, а відтак доцентом кафедри української літератури.

На факультеті, крім педагогічної роботи, я ще за сумісництвом виконував рік посаду секретаря факультету, потім рік – редактора українського радіомовлення у Пряшеві. Та я завжди мріяв про наукові студії в аспірантурі. Оскільки в ЧСР не було спеціалістів з української літератури,

Міністерство шкільництва СР забезпечило мені місце на повний курс навчання в аспірантурі в Україні. Таким чином, я знову, опісля чотирирічної перерви, повернувся в Київ на кафедру історії української літератури. Нею тоді керував проф. Арсен Іщук (1908-1982), чудова людина. Викладачі кафедри прийняли мене дуже щиро і всіляко виходили мені на зустріч. Науковим керівником призначили проф. Степана Крижанівського, доктора філологічних наук, який одночасно завідував відділом Інституту літератури Академії наук. Склав іспити і приступив до роботи. Написав дисертацію на тему «Радянська література в Словаччині в 30-х роках 20.століття». захист відбувся 28 жовтня 1964 року. Офіційними опонентами були акад. Л.М. Новиченко та богеміст доц. А.М. Малярєнко. Багато доброго для мене тоді зробили О.Мишанич, декан ФФ проф. М. Федченко, д-р наук, проф. Дзюбко, заступник міністра освіти, А. Малярєнко ...

Диплом кандидата філологічних наук я зробив спробу нострифікувати на філософському факультеті Карлового університету. На жаль, процес нострифікації зазнав перешкод, бо ж випав 1968 рік, коли «Празька весна» закінчилася введенням в країну радянських військ і військ країн Організації Варшавського договору ... Проте все завершилось позитивно, бо два професори Карлового університету, а саме доктори філологічних наук Ю. Доланський і М.Томчік, написали позитивні відгуки про дисертаційну працю.

Після нострифікації диплому я міг думати про здобуття науково-педагогічного звання доцент. Щоб можна було приступити до публічної габілітації – захисту було треба мати відповідні наукові роботи. З цією метою були опубліковані книжки словацькою мовою «Словацькі переклади російської радянської літератури в 20-40 роках» (1970) та «З історії словацько-українських літературних зв'язків» (1971), а також низка наукових статей у провідних журналах. Публічна габілітація перед Вченою радою філософського факультету університету ім. П.Й.Шафарика відбулася добре. Офіційними опонентами були проф. Ю. Доланський, д-р наук, проф. М. Томчік, д-р наук та доц. О.М.

Рудловчак, кандидат наук. На підставі успішного захисту міністр шкільництва СР призначив мене доцентом історії та теорії української літератури.

**М.З.:** *Що й говорити ? Шлях на своєрідну вершину наукової Говерли непростий. Може, тому набула сталої величини істина: у дорозі, що триває довго, й голка важка. Але радість їде не на одному колесі. В особі Михайла Романа маємо і вченого-літературознавця, і педагога, і перекладача. Щоб сказав мій співрозмовник, коли хтось стверджує: після відпливу прилине приплив ?*

**М.Р.:** Подібне твердження зрозуміле, якщо вести мову про конкретику діяльності в різних ділянках, у т.ч. на педагогічній чи науковій нивах. Я займався усім, що приносило користь і суспільну. Використовував кожную можливість, щоб щось опублікувати в українських газетах і журналах, зокрема, «Нове життя», «Дукля», «Дружно вперед», а також і в словацьких та чеських періодичних виданнях. Друкував рецензії та наукові статті про українську літературу та її досягнення в Словаччині і великій Україні. Один час було у нас навіть небезпечно писати позитивно про українських письменників тогочасної України, то я писав і про російських. Пишучи про українську літературу Словаччини, я намагався шукати передусім красу і добро, намагався довести до читача, що вона варта уваги, збагатить читача, що є складовою частиною не лише чехословацького, але й загальноукраїнського літературного контексту.

Коли став головою української секції Спільки словацьких письменників (1975-1990), то я вже вважав для себе обов'язком зосередити свою увагу на стан – регіонально пряшівської – української літератури. Писав статті, дослідницькі студії в українській, словацькій та чеській пресі, забезпечував переклади наших пряшівських авторів на словацьку, чеську та угорську мови, на вихід творів наших авторів в Україні. Так, побачили світ



254 Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка: Літературознавство  
антології чеською мовою («Ранок під Карпатами»), словацькою («Під спільним небом», «Українська література в ЧССР», «Сльози та усмішки»), маядрською («Пісня Карпат»), та в Україні («Відкритий дім» і «Карпатська замана»). Прагнув постійно тим довести, що українська література не відстає від інших національних літератур ЧСР, хоч розвивалася і розвивається в складних умовах. Як на моє переконання, певною мірою мені вдалося у цьому переконати літературну громадськість. Тому й не дивно, що в Ужгороді, Тернополі, Львові вийшло чимало творів наших авторів. Отже, приплив мав місце, як і після негоди – радість...

**М.З.:** *А все ж цілком слушним може бути формулювання стосовно доцільності думки про Михайла Романа як вченого. Звідси – кортить почути з перших уст про Вашу наукову діяльність. А ще – виокремити б ті наукові позиції, які відкрили читачеві творчість Василя Гренджі-Донського, Федора Лазорика, Федора Іванчова, Івана Мацінського...До слова, в одинадцятому томі з багатотомника «Твори Василя Гренджі-Донського» (Вашингтон, 1990) виокремлений і Ваш голос. Адже Ви, либонь, першим на шпальтах газети «Нове життя» від 6 грудня 1974 року подали сумну вістку про відхід Василя Гренджі-Донського за межу Вічності, чи не так ?*

**М.Р.:** Якось я вже говорив Вам, добродію Миколо, що я завжди обстоював думку: слід концентрувати усі зусилля для дослідження пряшівського пласту українського письменства і ширше – української літератури в Словаччині. Тривалий період я займався ще й словацько-українськими або словацько-російськими літературними контактами. Написав монографії про «Життя і творчість Федора Лазорика», «Федір Лазорик – поет Пряшівщини», «Життя і творчість Федора Іванчова», «Література і час», власне, знакових авторів нашої повоєнної літератури. Вагомою була синтетична монографія «Шляхи літератури українців Чехословаччини після 1945 року» (1979). Брав у часті у написанні підручників з української літератури

радянського періоду та Чехословаччини для середніх шкіл і вузів. Не було повоєнного українського письменника Словаччини, щоб я про нього не написав бодай одну статтю або рецензію. Свідчать про це й збірники «Роздуми про український літературний романтизм» та, зокрема, збірник «Українська література Словаччини очима рецензента». Зрозуміло, про названих Вами письменників я писав також. Неабияке відчуття я мав тоді, коли було опубліковане моє прощальне слово про Василя Гренджу-Донського... Вдячний Вам за те, що знаєте про цю – дорогу для мене – публікацію...

До того ж я викладав упродовж 1960-1990 рр. українську літературу радянського періоду у Пряшеві. Коли мене «звільнили» з факультету (1990), то я розпочав працю у щойно заснованому Бансько-Бистрицькому університеті ( відділ україністики на кафедрі слов'янських мов (1997). Окрім викладацької роботи, забезпечував студії для словацьких студентів, майбутніх україністів на рівні підготовки підручників, методичної літератури з урахуванням навчальних текстів: «Історія і культура України», «Історія української літератури 11-18 ст.», «Історія української літератури 19 ст.», «Реалії України», «Україна: основні факти з історії та сучасності».

Для словацьких студентів написав словацькою мовою «Словник українських письменників Словаччини» (співавтор – С. Макара). До того ж про С. Макару я написав дві книжки: «Поет Сергій Макара» та «Шлях до поезії С. Макари». І надалі займаюсь перекладом. Словацькою мовою переклав працю М. Наєнка «Український літературний романтизм: добовий і наддобовий». Натомість українською мовою дав життя 5 книжкам сакральної літератури, а також семіотичній праці В. Пацалая «Знак – межовий камінь спасіння і прокляття».

**М.З.:** *Дорогий Пане Професоре, залишається мені тільки схилити чоло. Перед чесним трудівником зі словом, перу якого належить біля 900 опублікованих праць. А ще – висловити подячну істину, що межує з правдою: хто йде*

*вперед, тому завжди важко... Заздрити не вмю, а поділитися враженням мушу. Ви внесли надзвичайно вагоме у справу поширення української культури загалом і літератури – зокрема. Нехай той, хто заздрить і у свій час не простягнув руку трудівникові, звідає істинне: краще примиритися, ніж судитися... Автор цих рядків не простив би собі, коли б не склав тут особистої подяки за цінний для мене причинок – ґрунтовну рецензію Михайла Романа на збірки моїх художньо-документальних нарисів «Долі в людях» та , у першу чергу, «Час і життя»...*

**М.Р.:** Робив це я з радістю. Та весь час відчуваю свій борг перед Україною... Чому ? Бо ж Київ, викладачі Київського університету, спричинилися до того, щоб я відбувся, став освіченою людиною ( хіба це забути мені, уродженцю простого села), викликавши у мене до активного життя далекі гени українського походження. Мушу сказати, що я ніколи не вважав себе русином. Спочатку я був руснаком, так як словак словаком, а відтак – став незмінним українцем. Що полишилося, як Ви кажете, за стоп-кадром ? Не може не згадати, що я був разом з Д. Павличком, І. Драчем, О. Мишаничем. М. Жулинським на судні «Маршал Тимошенко». Маршрут був незабутній: з Русе до Києва під час Днів «Від серця Європи до серця України» з нагоди святкувань Днів «В сім'ї вольній, новій...». Вони були присвячені Генієві українського народу – Тарасу Шевченку.

Мені судилося брати участь в роботі Першого конгресу Міжнародної асоціації українців, що відбувся 1990 року в Києві...

**М.З.:** Як утриматися, щоб не увиразнити у цьому контексті Вашу активну участь в численних наукових форумах, що проводилися в місті над Ужем. На зламі 80-х, тобто майже сорок років тому, ми вели діалог в редакції обласної газети «Закарпатська правда»... Відтоді той наш діалог триває... Пригадаю при цьому нашу зустріч в Ужгороді від 10 листопада 1990 року, в якій брали участь Любов

*Бабота, Павло Гапак та Юлія Зейкан. ТО було давно. Які лінії в'яжуть Вас за нинішньої доби з Україною?*

**М.Р.:** Ці лінії в'яжуть весь час. Іноді вони інтенсивні, іноді слабкі. Усе має визначені межі. Бо ж вище голови не стрибнеш. Свого часу мав тісні контакти з Олесем Гончарем, Дмитром Павличком, Олексою Мишаничем, багатьма закарпатськими вченими, зокрема, такими літераторами, як Юрій Балега, Василь Поп, Юлія Зейкан. Охоче листуюся з проф. М.Наєнком. Всі його історії української літератури рецензував у словацькій та чеській фаховій пресі. Так познайомив сучасну читацьку громадськість Словаччини та Чехії з сучасними поглядами та оцінками української літератури. Тішить мене, що були надруковані мої статті в таких київських виданнях, як «Філологічні семінари» КНУ ім. Т.Шевченка чи «Віснику» Київського міжнародного університету. Радий, що опубліковані мої рецензії на монографії М. Наєнка, на змістовне видання «Час і життя» М. Зимомрі...

Читаючи книжку того чи іншого автора з України, я ніби знову повертаюсь в Україну. Так, я живу Україною. Тому свято бережу і високо шаную, власне, оцінюю контакти, які я мав та маю зі своїми професорами, письменниками, імена яких вже прозвучали в нашій бесіді. Високо шаную, пане Миколо, і наше спільне знайомство та співпрацю, бо так утримую зв'язок з Україною. Жаль, що останнім часом з України до нас не доходять добрі звістки... Але будьте певні: живу Україною, вона стала моєю другою Батьківщиною.

**М.З.:** *Ніщо не нове в цьому світі...Та промайнуть чотири пори року і звідусіль прилинуть нові вітання: Михайло Роман святкуватиме славний Ювілей – 90-річчя від дня народження...З роси і води, вельмишановний Пане Добродію!*

*Многая і благая літ ! Ad multos annos !*

Бесіду вів Микола Зимомря, доктор філологічних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, заслужений діяч науки і техніки України

## Рецензії

Олександр Астаф'єв, проф.(Київ)

### Свідоцтво плодотворності наукових ідей

DOI 10.25128/2617-3427 19.50.16

*Вічність слова. Науковий збірник на пошану доктора філологічних наук, професора Миколи Ткачука / За ред. Р.Радишевського і М.Зимомрі. – Київ – Тернопіль – Дрогобич – Ужгород: ТИМРАНИ, 2019. – 520 с.*

Слід, залишений ученим у науці, всупереч заздрісному часові й глумливим викрикам моди, не припадає порохом, не заростає чортополохом. Пора б уже й перевидати праці М.Ткачука у вигляді вибраного, куди б увійшли його кращі монографії і статті. Вони – свідоцтво живучості наукових ідей, які золотими нитями зв'язують його з іншими поколіннями.

Відомий учений, педагог та організатор науки, член Національної Спілки України, теоретик, історик української літератури, компаративіст, літературний критик, доктор філологічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Микола Платонович Ткачук нещодавно відзначив свій 70-річний ювілей. З цієї нагоди у серії «Студії з україністики» вийшов цінний науковий збірник на пошану ювіляра «Вічність слова» (вип. XXVI). З одного боку, ювілей – це радість, особливо тоді, коли